

13.12.2021
Відомо
Підписав
Білош

опонента, доктора соціологічних наук, доцента, професора кафедри соціології та публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Бірюкової Марини Василівни на дисертаційну роботу Яковенко Аліни Олегівни «Інституціоналізація електронної освіти у вищій школі України: переваги та ризики», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія

На сучасному етапі розвитку вищої освіти досить актуальними є питання електронної освіти як сучасної технології з широким використанням комп'ютерних технологій та новітніх освітніх програм. Як

відомо, і як відзначається у дисертації А. О. Яковенко, електронна освіта дозволяє здобувати знання великій аудиторії студентів незалежно від часу та місця проживання та створює новітнє освітнє середовище з використанням сучасних телекомунікаційних технологій. На сьогодні близько 30% навчальних закладів України реалізують електронну освіту, хоча частіше у формі дистанційного навчання. Зараз досягнення інформаційних технологій і телекомунікацій дозволяють розвивати дистанційне навчання як вид безперервної освіти, що супроводжує інформаційне суспільство, формуючи всебічно розвинену особистість. У вітчизняній та світовій літературі бракує соціологічних досліджень електронної освіти, особливо в умовах модернізації та інформатизації сучасного українського суспільства, а також нових викликів, що змусили заклади вищої освіти концентрувати свої зусилля на проблемі впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Саме тому все більше визнається необхідність систематизованого знання щодо стрімкого становлення та формування цифрової освітньої моделі, в межах якої наразі відбувається інституціоналізація електронної освіти.

Таким чином, актуальність рецензованого дисертаційного дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, поставлена у дисертаційній роботі тематика дозволяє підняти і вивести на порядок денний питання нових вимірів й обрисів електронної освіти як нової форми інституціональної взаємодії в сучасному світі. По-друге і як наслідок, визначити не тільки історичний аспект розвитку електронної освіти на основі історико-соціологічного аналізу теоретико-концептуальних здобутків, а й обґрунтувати прогноз подальшої еволюції електронної освіти. Врешті, по-третє, дисертація сфокусована як на традиційних, так і на нових для вітчизняної соціології кейсах країн щодо впровадження форм електронної освіти.

Виходячи із змісту дисертації авторка глибоко проаналізувала підстави для ствердження актуальності теми свого дослідження, чітко визначила його мету, об'єкт, предмет, описала методи, завдання. Мета та завдання дисертаційного дослідження А.О. Яковенко вказують на широту творчого задуму й великий об'єм пошуково-аналітичної роботи. Схвальної оцінки заслуговує науково обґрунтований підхід до аналітичного огляду наукових досліджень за темою. В процесі опанування джерельної бази по темі введено в дискурс велику кількість праць як відомих, так і оригінальних авторів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи засвідчує глибоке знання дисертантом специфіки досліджуваної проблематики.

Роботі притаманна чітка послідовність постановки завдань в контексті як заявленої мети – здійснення соціологічної концептуалізації феномену електронної освіти, а також з'ясування стану та особливостей її інституціоналізації у вищій школі України, так і отриманих наукових результатів, висновків і рекомендацій дисертації, бо мають належний рівень обґрунтованості завдяки використанню результатів емпіричних досліджень, широкого переліку літературних джерел з досліджуваної проблематики та обсяг проаналізованого фактичного матеріалу.

Якість дисертаційного дослідження Яковенко Аліни Олегівни та обґрунтованість її результатів детермінуються на підставі звернення до запропонованих у ній мети і дослідницьких завдань, зокрема за рахунок означення основних підходів у міждисциплінарному дискурсі щодо виявлення особливостей електронної освіти, аналізу існуючих й обґрунтування власної позиції в пошуку теоретико-методологічних підходів щодо виявлення специфіки поняття «електронної освіти» в соціологічному знанні та систематизації інформації щодо електронної освіти як інформаційно-комунікативного простіру, визначення її форм, функцій, переваг й недоліків. Наслідком кропіткого аналізу стала представлена дисертанткою оригінальна матриця SWOT-аналізу, що презентує комплексний аналіз переваг, недоліків, можливостей та ризиків електронної освіти.

Обґрунтованість і достовірність одержаних результатів і висновків дисертації А.О. Яковенко не викликає сумнівів, оскільки вони забезпечені емпіричною перевіркою шляхом проведення декількох всеукраїнських соціологічних досліджень.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується переліком робіт за темою дисертації, принятих до друку редколегіями наукових фахових видань України та за її межами, в тому числі їх успішною апробацією на профільних науково-практичних конференціях. Висновки представляють собою логічно обґрунтований підсумок виконаної роботи та повністю відображають основні положення проведеного дослідження, а також можливі напрями їхнього практичного застосування. Отже, положення,

висновки і пропозиції, що наведено в роботі, в цілому характеризуємо як системні, обґрунтовані та достовірні.

Оцінка новизни наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна дисертації ґрунтується на використанні новітніх теоретико-методологічних і методичних підходів до розвитку вищої школи в умовах впровадження електронної освіти. А. О. Яковенко розв'язано важливу наукову проблему – проведено соціологічну концептуалізацію електронної освіти у вищій школі України в контексті її переваг та ризиків впровадження.

У дисертації вперше сформульовано низку положень, а також удосконалено та розширено уявлення про феномен електронної освіти в умовах впровадження в освітні практики новітніх інформаційно-комунікативних технологій. По-перше, запропоновано авторське визначення електронної освіти, що дозволяє відрізнити це поняття від низки споріднених, які використовуються на різних етапах інституціоналізації електронної освіти. По-друге, обґрунтовано положення про трансформацію та еволюцію підходів до розуміння електронної освіти на основі історико-соціологічного аналізу теоретико-концептуальних здобутків. По-третє, на основі синтезу ідей та теоретико-методологічних підходів до вивчення соціальних інститутів визначено ключові функції електронної освіти та розроблено систему індикаторів для емпіричного вимірювання каталізаторів та бар'єрів інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України за допомогою систематизації показників, що знаходяться на мікро-, мезо- та макрорівнях.

У дисертації дістали подальший розвиток дослідження готовності з боку ключових цільових груп (здобувачі освіти, професорсько-викладацький склад, експерти) до активного впровадження електронної освіти та її технологій в освітній процес; трактування цифрових компетенцій як сукупності знань та практичних навичок, необхідних для функціонування й розвитку в цифровому соціумі.

Практичне значення отриманих результатів, перш за все, полягає у можливості використання їх для подальших емпіричних досліджень стану та розвитку цифрового освітнього середовища в Україні, а також освітніх інтеграційних і трансформаційних процесів в українському освітньому просторі. Отримані результати можуть бути використані при розробці заходів та проєктів, орієнтованих на подальше вивчення та впровадження

електронної освіти як стратегічного напрямку розвитку вищої школи України.

Таким чином, робота є завершеним дослідженням, результати якого викладено у цілком логічній послідовності, та оформлено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Мова роботи є технічно й професійно грамотною, а стиль подання інформації є лаконічним, термінологія цілком відповідає тематиці наукового дослідження.

Результати роботи є новими і не містять запозичень з наукових робіт інших авторів. Авторка надала посилання на всі роботи, що стосуються особливостей проведених нею досліджень. Вважаю, що робота повною мірою відповідає вимогам академічної доброчесності.

Повнота викладу основних результатів в наукових публікаціях, що відповідають темі дисертації. Зміст тексту дисертації повністю відображений у наукових статтях дисертантки. Зокрема, результати дисертаційної роботи викладено у 17 наукових працях, з них 6 статей – у фахових наукових виданнях України, 2 статті – у наукових виданнях держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 2 праці – в інших наукових виданнях, 7 тез – у матеріалах наукових конференцій.

Паралельно з цим, поряд з загалом дуже позитивною та хорошою і в цілому схвальною оцінкою дисертаційної роботи Яковенко Аліни Олегівни вважаю, що окремі положення, моменти та аспекти дослідження потребують уточнення, розвитку або модифікації чи реалізовані, висвітлені й подані доволі дискусійно, а тому й можуть бути скоригованими та врахованими у майбутньому. З-поміж них, на думку офіційного опонента, такі:

1. Доволі неоднозначною є позиція дисертантки з приводу того, що на її думку електронна освіта – це «послідовна та систематизована діяльність, що спрямована на здобуття знань, умінь, навичок здобувачем вищої освіти та зорієнтована на споживання освітніх послуг, опосередковане засвоєння акредитованих освітніх програм вищої освіти та компонентів за допомогою використання електронних освітніх ресурсів, інформаційних технологій та Інтернету» (с.37). В цьому визначені сфокусовано увагу на одnobічну дію з боку споживачів освіти на її здобуття. В той час як предметом соціології виступають особливості взаємодії соціальних суб'єктів.

2. У продовження попереднього зауваження хочеться висловити наступне. Тільки частково виправданою та аргументованою є дослідницька стратегія автора у визначенні електронної освіти яка інституалізується саме як діяльності, а не спеціальної системи освіти. В своєму дослідженні А. О. Яковенко постійно порівнює електронну освіту з навчанням (с. 30, 57, с. 59, 65 і надалі), що, безумовно, є процесом отримання знань. В декількох публікаціях, а саме в тезах конференцій (№№ 9-12), дисертант апробує результати власних досліджень стосовно електронного навчання. Також на протязі розділу 1 дисертант наводить декілька прикладів з посиланням на e-learning, що також виступає процесом навчання. Тому залишається питання стосовно різниці цих феноменів й понять в тлумаченні дисертантки. На наш погляд, електронна освіта розвивається як процес і все більше стає організованою системою, що і дає їй змогу набувати елементи соціального інституту, тобто інституціалізуватися.

3. Відкритим залишилося питання стану інституціоналізації електронної освіти. Дисертанткою досить ретельно досліджено різноманітні підходи до визначення соціального інституту, обґрунтовані положення наявності в електронній освіті елементів соціального інституту. Але ж не отримало відображення у висновках дисертації положення, а який саме етап в інституалізації проходить електронна освіта в Україні та які етапи ще передують.

4. Емпірична база дослідження спирається на два всеукраїнських дослідження, обсяг та методика побудови виборки яких, дає змогу стверджувати про репрезентативність та достовірність їх результатів. Але дослідження, яке за допомогою контент-аналізу сайтів ЗВО України було призначено питанням включення вітчизняних закладів до системи електронної освіти, проводилося у 2017 році. Тобто ще до пандемії, під час якої всі без виключення ЗВО долучилися до електронної освіти або до дистанційної її форми. Тому вважаю висновки дещо застарілі. По-друге, результати іншого дослідження також масштабні та цікаві своїми наробками. Але в наведених результатах дисертантом застосовано тільки одномірні методи аналізу даних. Ми не бачимо різниці у розподілі оцінок за областями або за статусом респондентів-здобувачів освіти. Також дисертантці не вдалося продемонструвати наявності кореляції між відповідями й оцінками різноманітних за статусом респондентів. Висновки були б більш різноплановими, як би дисертантці вдалося застосувати багатомірні методи аналізу даним.

5. Робота виграла ще більше, якщо б автору вдалося:

По-перше, у дисертації ґрунтовно розкрито теоретико-методологічні засади соціологічного дослідження електронної освіти (розділ 1) та її інституційного виміру (розділ 2). Однак робота значно виграла б, якби в ній було представлено якісне дослідження, що актуально в контексті синтетичного (інтегративного) підходу та соціального конструктивізму, які використано в теоретичній частині дисертації.

По-друге, впровадження у вищу освіту України технологій електронного навчання потребує нових управлінських технологій, їх наукового обґрунтування та застосування в освітньому менеджменті. Більше того, в менеджменті вищої освіти в результаті впровадження технологій електронного навчання відбувається низка заміщень, до яких заклади вищої освіти повинні бути готові. Приклади таких заміщень: управління – самоврядуванням; відбір необхідного, кращого – комбінуванням; реальність – віртуальним освітнім середовищем; централізація влади в сфері освіти – дифузійною влади та ін. Які при цьому виникають переваги та ризики? Це можливе завдання для майбутніх досліджень.

Вважаю, що наведені зауваження є важливими, але не критичними, тобто такими, що не знижують загальну позитивну оцінку роботи.

Загальні висновки.

Рекомендація щодо присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія. Дисертаційна робота Яковенко Аліни Олегівни є завершеною науковою роботою, в якій вирішено поставлені наукові задачі. Отримано нові наукові результати, які в сукупності дозволили втілити загальну наукову мету – здійснити соціологічну концептуалізацію феномену електронної освіти, а також з'ясувати стан та особливості її інституціоналізації у вищій школі України з урахуванням переваг і ризиків.

Зміст дисертаційної роботи відповідає спеціальності 054 – Соціологія, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і «Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від

06.03.2019 р. № 167 (зі змінами), а її авторка Яковенко Аліна Олегівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології та публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Бірюкова Марина Василівна

Підпис Бірюкової М. В.
підтверджую:

Вчений секретар
Національного
технічного
університету
«Харківський
політехнічний
інститут»

П.І.Б.

ЗАКОВОРОТНИЙ О.Ю.

10.12.2021 р.